

La situació del català a la Catalunya del Nord: podria ser pitjor!

Elena Gual

Directora de l'escola Arrels

Us vull agrair el fet d'haver-nos convidat, a la Catalunya del Nord, a aquest acte i de contribuir a teixir els lligams que, d'alguna manera, ajuden a esborrar un tractat dels Pirineus que separa des de fa més de tres-cents seixanta anys els diferents territoris de llengua catalana, sense respectar mai els drets dels habitants de banda i banda de la frontera.

Quina és la situació del català a la Catalunya del Nord?

Algunes dades per a entendre la situació actual de la Catalunya del Nord: la Catalunya del Nord representa el 0,7 % de la població de l'Estat francès, menys de l'1 %, i el 6,3 % de la població de Catalunya, o sigui, el 4 % dels Països Catalans. D'altra banda, el territori representa en extensió el 0,64 % de l'Estat francès, o sigui, menys de l'1 %, i el 12,8 % de Catalunya. És molt complicat poder tenir pes i veu al si de l'Estat francès. Podríem esperar tenir més pes i veu als Països Catalans.

Convé matisar certes idees rebudes sobre la catalanitat i la seva expressió. Tot i una diglòssia important, gens comparable amb cap altre territori dels Països Catalans (exceptuant segurament l'Alguer), la Catalunya del Nord pot competir amb petits territoris de la mateixa població en nombre d'escriptors, músics i entitats culturals. Quan la llengua s'amaga o desapareix, ressorgeix en expressions individuals o semicol·lectives en l'àmbit artístic i cultural com una compensació a la dificultat de viure la catalanitat de manera natural i pública.

Malgrat el Tractat dels Pirineus de 1659, que separava la Catalunya del Nord de la resta del Principat, el català era la llengua de comunicació fins a la Primera Guerra Mundial, per la qual els homes de tots els pobles van marxar per combatre al nord de l'Estat francès. Molts dels homes van morir al front. L'Estat francès va organitzar al final de la guerra uns monuments en memòria als soldats morts, amb la llista de noms i cognoms gravada a la vista de tothom. Significa per a les famílies un reconeixement, una pertinença a una pàtria comuna.

El francès era la llengua de l'escola, la manera de sortir de les dificultats econòmiques. Parlar català era reprimat, a l'escola, al quotidià. L'autoodi ha conegut el seu punt àlgid als anys seixanta del segle passat. Es pot posar la data del 1992 com a punt d'inflexió entre l'estabilitat i l'aturada de l'autoodi i l'orgull naixent i creixent de ser català.

Per què el 1992? Perquè correspon a un moment de gran mediatització de Catalunya amb la Barcelona olímpica, de projecció internacional, que ve a reforçar el període de recuperació institucional i el dinamisme econòmic. Els catalans del nord han començat a emmirallar-se en Catalunya i a emmirallar-se com a catalans, encara que sense la

llengua. És l'adhesió a la identitat catalana que es manifesta a través la senyera, *L'estaca*, el rugbi, la gastronomia, la sardana i el qualificatiu «català» posat a totes les salses...

Sociològicament, la Catalunya del Nord té una població de 480.000 habitants de menys en menys homogènia a causa de la importància del flux migratori. La pèrdua massiva de la joventut durant tota la segona meitat del segle passat (es deia «és millor ser funcionari a París que pagès al país»), compensada per la vinguda dels «refugiats climàtics» francesos, els harkis arran de la independència d'Algèria i de jubilats vinguts d'arreu de l'Estat francès, ha implementat la pèrdua crònica de locutors de llengua catalana tant en proporció com en nombre absolut.

El territori no és atractiu pel seu dinamisme econòmic, sinó per les seves condicions climàtiques, el baix cost de la vida, la compra d'habitatge i el turisme. Aquest conjunt de factors explica que avui dia el 60 % dels residents no han nascut a la Catalunya del Nord, i per a la resta, ja fa temps que no hi ha més transmissió intergeneracional de la llengua.

Constatem, doncs, una baixa contínua dels locutors i un coneixement passiu majoritari del català. Encara avui, malgrat el creixement de l'ensenyament bilingüe o immersiu, els nous locutors no compensen numèricament els vells locutors que desapareixen. Cal prendre amb reserves totes les enquestes que s'han dut a terme els últims anys, a partir de les quals podem valorar sobretot una bona predisposició i afecte pel català, més que no pas un ús real.

Semblaria, segons una enquesta del 2015, tenint en compte que les respostes són declaratives i no comprovades, que el 60 % de la població enquestada entendria el català i el 35 % el sabia parlar, cosa que sembla, ben evidentment, sobrevalorada. Saber parlar no significa parlar-lo de manera quotidiana i sovintejada i en tota circumstància, ni de bon tros. Entre el 9 % i el 16 % faria ús del català juntament amb el francès amb amics i familiars. Entre el 0,5 % i el 8 % faria ús del català en públic, únicament o amb el francès.

La presència del català a l'Administració i al carrer és pèssima. S'ha avançat en la recuperació dels topònims. La major part dels rètols a les entrades i sortides dels pobles són bilingües i les retolacions en català de noms de carrer augmenten. Molts batlles, com el d'Elna o el de Prats de Molló, han pres consciència del seu poder d'electes per a prendre posicions polítiques a favor de la llengua catalana o en defensa dels drets vulnerats dels càrrecs electes del Principat durant el Procés. Fins i tot, la batllessa dels Banys d'Arles va ser vicepresidenta de l'Assemblea de Representants del Consell per la República. Actualment, i es va saber fa pocs dies¹, els alcaldes de cinc municipis estan perseguïts per haver utilitzat la llengua catalana durant el ple del consell municipal.

¹ La intervenció d'Elena Gual al Ple de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC va ser el 18 de desembre de 2024. El 12 d'aquell mateix mes, el Tribunal d'Apel·lació de Tolosa de Llenguadoc va

La societat civil, de manera transversal, es mobilitza cada vegada més, més enllà dels seus elegits i de les seves conviccions polítiques. Cada vegada que, aquests últims anys, el Principat ha necessitat donar visibilitat de les seves reivindicacions i que ho ha fet amb l'ajuda de la Catalunya del Nord, el ressò ha estat europeu: les urnes i paperetes de l'1-O, el tall de la Jonquera... No sabem utilitzar prou la desgràcia de pertànyer a dos estats. Cal dir, també, que els elegits del Principat han sabut donar les gràcies i participar en actes públics per donar-hi més relleu.

Pel que fa a la cultura, cal rellevar l'existència de la Llibreria Catalana de Perpinyà, que encara que sigui un projecte privat i comercial promou la normalització de l'ús quotidià del català. La presència del català en els mitjans de comunicació és bastant anecdòtica. Llevat de Ràdio Arrels, ràdio associativa que emet exclusivament en català des de fa més de quaranta anys, la llengua és present a la televisió pública alguns minuts a la setmana. A la premsa escrita no deixa d'aparèixer sota la forma de petites cròniques d'opinió.

L'associacionisme i el sector públic

Moltes altres associacions treballen per afavorir una normalitat amb la llengua arreu del territori. Per exemple, Aire Nou de Bao i les seves activitats culturals, el Casal Jaume I de Perpinyà i les seves propostes variades, el Casal del Conflent a Prada o Òmnium Cultural a la Catalunya del Nord, que organitza una trentena de cursos de català per a adults i altres activitats.

Tres entitats públiques treballen juntes per millorar l'ús i el desenvolupament del català.

- El Sindicat Intercomunal per a la Promoció de les Llengües Occitanes i Catalanes (SIOCCAT) assessora els municipis en aquest sentit i desenvolupa programes de suport per a implementar el català en les polítiques municipals.
- L'APLEC, que edita la revista infantil exclusivament en català *Mil dimonis*, forma i dona suport als interventors i interventores de català a les escoles públiques per a ampliar l'oferta d'ensenyament.
- L'Oficina Pública de la Llengua Catalana (OPLC), que es va posar en funcionament l'any 2020. A escala estatal, l'OPLC és la cinquena oficina de llengua, creada amb un pressupost d'uns 350.000 euros i l'impuls de sis entitats públiques: l'Estat (els ministeris de Cultura i d'Educació), la Regió, el Departament, la Vila de Perpinyà, el SIOCCAT i la Universitat de Perpinyà. La Generalitat de Catalunya té un estatut d'entitat convidada permanent (a través de la Casa de la Generalitat de Perpinyà). També s'hi associen vint-i-cinc entitats i un consell científic. Té per missió posar en pràctica una acció pública concertada per a promoure l'ús i l'aprenentatge de la llengua catalana.

A l'ensenyament la situació pot semblar millor

Actualment, l'ensenyament del català a la Catalunya del Nord es proposa als alumnes en dos tipus de centres. En els centres privats, com La Bressola, està hipermediatitzat i hipersubvencionat. Involucra una mica més de 1.000 alumnes. En els centres públics, n'involucra uns 4.000. Totes les modalitats legals estan desenvolupades en el conjunt del territori:

- Algunes hores de català setmanals del parvulari a la primària en presència del mestre de la classe o d'un animador de l'APLEC.
- Classes bilingües amb el temps d'ensenyament repartit a parts iguals entre francès i català. Alguns pobles arriben a tenir més alumnes inscrits en aquest dispositiu que en la línia monolingüe; és el cas de Ceret, per exemple.
- Dues escoles immersives Arrels a Perpinyà, amb 330 alumnes.
- A la secundària, possibilitat d'hores de llengua i d'història al 50 % dels centres.
- Un màster a la Universitat de Perpinyà.

L'oferta pot semblar àmplia i completa. Malauradament, tots els dispositius tenen les seves limitacions: sorteig per inscripció, manca de professorat format, limitacions de les implantacions de les escoles, lentitud de la progressió de l'ensenyament bilingüe o immersiu, voluntat de l'Administració... Notem amb els anys un interès creixent de les famílies, siguin de l'origen que siguin, sense que l'Administració ho resolgui amb els mitjans corresponents, contràriament als altres territoris de l'Estat francès, en què la progressió és molt més ràpida.

Fins a l'any 1976, alguns professors i professores, sobretot a la secundària, feien algunes classes de cultura catalana, intentant transmetre la llengua a través de tallers i cursos fora de l'horari escolar, creant revistes escolars, etc. Utilitzaven els pocs espais de llibertat de què disposaven. Poca cosa es feia a la primària, a banda de cançons, usant les poques possibilitats autoritzades d'ensenyar el català.

Arrels, unes escoles singulars a l'Estat francès

L'any 1976, un grup de militants decideix obrir la primera escola maternal en català fonamentada en el model de les escoles Diwan. El projecte Bressola només es focalitzava sobre l'acull dels alumnes de parvulari. Es va inscriure dins un moviment que es va escampar a totes les llengües dites «regionals» de l'Estat francès.

Els fundadors se'n van i creen l'Associació Arrels l'any 1981, dins l'ambient del desenvolupament de les ràdios lliures i amb la voluntat d'ensenyar a llegir i escriure en català. En aquest moment, era voler trencar un tabú i un monopoli de l'Estat francès.

Quan l'any 1995 totes les escoles en «llengües minoritàries» o «regionals» de l'Estat francès (eusquera, occità, bretó i català) van negociar un reconeixement legal en un marc d'escola privada, Arrels va optar per integrar-se a l'escola pública. Va ser la sola i única associació a fer-ho: quinze anys de marc associatiu per a esdevenir públic.

Amb l'obertura el setembre de 2015 d'una segona escola Arrels, segon centre immersiu associat a un projecte d'ensenyament musical de qualitat amb el suport i les competències del Conservatori de Perpinyà, en un barri molt popular, es va reforçar la idea que l'ensenyament del català i en català havia de poder arribar a totes les famílies sense discriminacions socials o econòmiques.

Arrels defensa l'accés a la llengua i a la cultura catalanes per a tots, sense discriminacions, en el marc de l'escola pública de la Catalunya del Nord. Els locals dels centres són municipals. L'Associació Arrels és sempre present al costat de les escoles per a donar suport material, logístic o protector.

Qui diu escola pública diu escola per a tothom, una escola que ha sabut acollir una barreja social i cultural de famílies que volen guardar o trobar unes arrels, teixint lligams amb el seu entorn i compartint els seus costums. Una escola inclusiva.

Qui diu escola immersiva catalana diu escola en català, però també una escola amb una visió catalana del que volem transmetre. No una escola adoctrinadora.

El model no ha evolucionat gaire en quaranta anys. La introducció del francès intervé el tercer any de primària. No es fa per al francès el que el francès va fer al català. Es respecten les dues llengües. Falten mestres formats en l'àmbit pedagògic, lingüístic, però també en l'àmbit cultural, tenint en compte el territori ampli dels Països Catalans i el territori restringit de la Catalunya del Nord. Alguns dels primers alumnes d'Arrels han anat a treballar a les línies bilingües públiques. Però no és suficient. Falten mestres. La solució no és tancar les mancances imaginant omplir la Catalunya del Nord de mestres del Principat, de les Illes Balears o del País Valencià.

L'existència de les escoles Arrels i de Ràdio Arrels han aportat la prova que tres-cents seixanta-cinc anys d'annexió a l'Estat francès no ens ha fet desaparèixer, a nosaltres, els catalans del nord. Actualment, doncs, només el 7% de la població escolar a la Catalunya del Nord té contacte amb el català, mentre que una enquesta recent parla d'un 80% de famílies interessades. Estem molt lluny d'una generalització de l'ensenyament del català, molt lluny d'una immersió que permetria un ús social de la llengua. Tal com ho imagineu, no estem en una situació de normalitat.

La normalitat s'aconseguirà el dia en què tots els alumnes de la Catalunya del Nord tinguin el dret i l'obligació a l'ensenyament del català i en català. Aleshores, Arrels desapareixerà! O bé només hi haurà escoles Arrels a tots els pobles!

La nostra caminada com a poble és difícil, lenta, llarga, utòpica, complicada, engrescadora i inacabable. Pompeu Fabra, pare del català modern, mort, per cert, a

l'exili a Prada de Conflent, a la Catalunya del Nord, deia en una conferència l'any 1935:
«Si la llengua catalana corria el perill de veure's novament exclosa del sistema educatiu;
tinc l'esperança que vosaltres no sabríeu veure tot això impassibles i posaríeu tot el
vostre esforç perquè això no s'esdevingués, recorrent a tots els mitjans que calguessin».